

The January uprising of 1863-1864 in the memoirs of August Ivansky

Anton S. Tereshchuk

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

PhD student (Ukraine)

e-mail: tereshchuk.anton@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2519-6738>

Abstract:

The purpose of the article is to analyze the memories based on the memoirs and other sources of August Ivansky, namely to focus on the period of his life associated with the events of the January Uprising. Show how he was involved in organizing the resistance, what happened to him during the uprising itself and how the consequences of his participation in these events affected his later life. **The methodological basis of the research** is general historical methods (analysis and synthesis), as well as the principles of scientificity, historicism, and objectivity. **The scientific novelty** is that the article analyzes the everyday life of a Polish nobleman during the January Uprising. The life of prisoners in the Kyiv fortress is shown through the eyes of a Polish nobleman. The article is part of a broader study of the history of everyday life of men of noble families of the Kyiv province in the 19th century. **Conclusions.** Memories, memoirs, diaries, and other ego-documents are very important in recreating everyday life. Their analysis makes it possible to more comprehensively investigate and highlight various aspects of everyday life. The memoirs of August Ivanskyi are filled with various descriptions and interesting characteristics of the events of the 1960s, which are important in the context of the study of everyday history. In the article, based on memoirs and other sources, which eliminated factual inaccuracies, a segment from the life of August Ivanskyi dedicated to the January Uprising was reproduced. His participation in the preparations for the uprising, imprisonment and exile are detailed in the memoirs. However, Augustus tries not to describe the course of the uprising, referring to the work of other participants in those events, such as Tadeusz Bobrovsky. Memories, memoirs, diaries, and other ego-documents are very important in recreating everyday life. Their analysis makes it possible to more comprehensively investigate and highlight various aspects of everyday life. The memoirs of August Ivanskyi are also a valuable source for reproducing the everyday life of a Kyiv region nobleman in the second half of the 19th century.

Keywords: Polish nobility, January Uprising, Kyiv Governorate, August Ivansky, memoirs, ego-documents.

Січневе повстання 1863-1864 рр. у спогадах Августа Іванського

Антон Терещук

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

аспірант (Україна)

e-mail: tereshchuk.anton@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2519-6738>

Анотація.

Мета статті – на основі мемуарних та інших джерел проаналізувати спогади Августа Іванського, а саме сконцентруватися на його періоді життя пов'язаного з подіями Січневого повстання. Показати, яким чином він був причетний до організації спротиву, що з ним відбувалося під час самого повстання та як наслідки його участі в цих подіях вплинули на його подальше життя. **Методологічну основу дослідження** становлять загальні історичні методи (аналізу та синтезу), а також принципи науковості, історизму та об'єктивності. **Наукова новизна** полягає у тому, що у статті проведено аналіз повсякденного життя польського шляхтича в період Січневого повстання. Показано побут в'язнів у Київській фортеці очима польського шляхтича. Стаття є частиною більш широкого дослідження історії повсякдення чоловіків шляхетських родин Київської губернії у XIX ст. **Висновки.** Спогади, мемуари щоденники та інші его-документи є дуже важливими при відтворенні повсякденного життя. Їх аналіз дозволяє більш комплексно дослідити та висвітлити різні аспекти повсякдення. Мемуари Августа Іванського наповнені різноманітними описами та цікавими характеристиками подій 1860-х років, які є важливими у контексті дослідження історії повсякдення. У статті на основі мемуарів та інших джерел, які нівелювали

фактологічні неточності, було відтворено відрізок з життя Августа Іванського присвяченого Січневому повстанню. Його участь у підготовці до повстання, ув'язнення та заслання мають детальне відображення у мемуарах. Однак сам перебіг повстання Август намагається не описувати, посилаючись на напрацювання інших учасників тих подій, як от Тадеуша Бобровського. Спогади, мемуари щоденники та інші его-документи є дуже важливими при відтворенні повсякденного життя. Їх аналіз дозволяє більш комплексно дослідити та висвітлити різні аспекти повсякдення. Спогади Августа Іванського також є цінним джерелом для відтворення повсякденного життя шляхтича Київщини у другій половині XIX ст.

Ключові слова: польська шляхта, Січнєве повстання, Київська губернія, Август Іванський, спогади, его-документи.

Постановка проблеми. Події шляхетського повстання 1863-1864 рр. мали суттєвий вплив на суспільно-політичне життя Російської імперії. Після поразки польського спротиву російське самодержавство розпочало розправу над учасниками та організаторами повстання. Очевидно, що від наслідків поразки Січневого повстання потерпали найбільше представники польської спільноти. Про перебіг повстання, його передумови та наслідки, уже написано велику кількість наукових напрацювань та досліджень. Однак питання польського спротиву та намагання відновити державну незалежність залишається у фокусі науковців. У світлі нещодавнього ювілею 160-річчя Січневого повстання як в Україні, так і в інших Європейських країнах проводилися численні наукові конференції на яких розглядалися нові аспекти та питання пов'язані з подіями 1860-х рр..

Попри значний науковий доробок у цій проблематиці залишаються питання та прогалини, які потребують дослідження. У нашій статті проведено аналіз спогадів Августа Іванського – шляхтича, котрий був одним з учасників та організаторів Січневого повстання в Київській губернії. У своєму щоденнику він приділяє значну увагу ув'язненню та подальшим наслідкам повстання на його життя.

Спогади, мемуари, щоденники та інші его-документи – це літературні твори, які описують ті чи інші епізоди з життя автора, який зазвичай був очевидцем описуваних подій. Цей вид джерел є надзвичайно важливим при дослідженні історії повсякдення. Адже вони не тільки описують пережиті події, а й залишають емоційне забарвлення та думки їх свідків. Попри очевидні переваги цих джерел варто пам'ятати й про їх недолік – фактологічну неточність, яка могла бути наслідком обмеженості людської пам'яті чи певних навмисних інтенцій автора викривити описувані події.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Провідним джерелом нашого дослідження є спогади Августа Іванського, які були опубліковані у 1968 році в Лодзі під назвою: “August Iwański-senior Pamiętnik (1832-1876), August Iwański-junior Wspomnienia (1881-1939)”. Як видно з назви, ця праця складається зі спогадів двох шляхтичів, батька та сина, які мали однакове ім'я та прізвище. Для зручності їх розрізняють на Iwański-junior та Iwański-senior. Вступне слово у спогадах написав Ярослав Івашкевич, який по лінії своєї матері був двоюрідним братом молодшого Іванського й належав до перших читачів щоденника батька. Праця складається з двох частин: перша присвячена батькові, а друга – синові й вони охоплюють період 1832-1939 рр.

Більшість спогадів (щоденники, мемуари), які дозволяють відтворити картину Січневого повстання написані чоловіками. Переважно чоловіки були організаторами та учасниками повстання. Не дивно, що більшість наукових напрацювань на цю тему концентрується на висвітленні чоловічої візії подій. Однак не варто відкидати роль жінки у національному спротиві поляків. Вони також брали активну участь у Січневому повстанні, однак були обмежені різними соціальними, економічними та політичними чинниками. Останнім часом спостерігається зростання зацікавленості істориками питанням участі жінок у Січневому повстанні, що відображається у проведенні досліджень на дану тему (Wawrzykowska-Wierciochowa, 1987; Bruchnalska, 1933; Śliwkowska 2015; Caban, 2011).

Важливими джерелами статті є архівні матеріали Державного архіву Київської області (ДАКО), Польський біографічний словник (Nogoch, Iwaszkiewicz, 1962-1964) та напрацювання інших вчених, які досліджували шляхетське питання на Правобережній Україні та науковців, які працювали у цій тематиці. Мемуари Августа Іванського були об'єктом зацікавлення багатьох дослідників. Тому згадку про нього можна зустріти в напрацюваннях як українських, так і закордонних істориків: Євген Чернецький (Чернецький, 2006), Ігор Кривошея, Ольга Гончарова (Гончарова, Кривошея, 2022), Богдан Гудь (Гудь, 2018), Даніель Бовуа (Бовуа, 2022), Міхал Шедлецкі (Шедлецкі, 2021), Тадеуш Епштейн (Епштейн, 2005) та Влодзімеж Меджецький (Меджецький, 2007) інших.

Мета статті – на базі мемуарних та інших джерел проаналізувати спогади Августа Іванського, а саме сконцентруватися на його періоді життя, пов'язаного з подіями Січневого повстання. Показати, яким чином він був причетний до організації спротиву, що з ним відбувалося під час самого повстання та як наслідки його участі в цих подіях вплинули на його подальше життя.

Виклад основного матеріалу. На початку своїх спогадів Август Іванський робить короткий генеалогічний екскурс, тобто знайомить читача з історією та походженням роду. Перші згадки про його предків сягають XVII ст. А саме, про Адама Іванського стольника лецицького та його сина Пьотра теж стольника тільки піотковського. Август згадує, що на території Правобережної України у другій чверті XVIII ст. З невідомих причин було продано їх родинний маєток у Стипині й представники родини переїхали до Волині, де після певних фінансових накопичень продовжили подорож країною й осіли на Київщині наприкінці XVIII ст. Тоді у власності родини знаходилися в Таращанському повіті: Вільшанка, Марійка, Сабадаш та Сорокотяги. (Брати Ігнацій та Станіслав Іванські) (Iwański, 1968, с. 15-16).

Згадок про родинний герб у спогадах Іванських ми не знайшли. У списках “Правобережний гербівник” укладений Євгеном Чернецьким можна побачити інформацію про Іванських, проте про їх родинний герб інформація відсутня (Чернецький, 2006, с.56).

У матеріалах Державного архіву Київської області є справа з підтвердженням дворянства Іванських, де вказано та зображено їх родинний герб “Ястшембець”. Там також зазначено, що Іванські ще у 1750 році отримали шляхетський статус від Александра Сангушко. А саме його отримав скарбник Карл Іванський з його дружиною Анною та синами (ДАКО, ф.2, оп.1, спр.44510, арк.509-510).

У “Списках дворян Київської губернії” є інформація про підтвердження дворянського стану Августа Адама Іванського, яке він отримав 1 червня 1842 року. Окрім нього підтвердження отримали двоє його синів Іван Серафім та Август Клеменсій у березні 1893 року (Список дворян Киевской губернии, 1906, с.104-105).

Август Іванський-джуніор описує, що його прізвище нерідко слугувало приводом для кпин та жартів. Наприклад, його вчитель Машевський жартував, що прізвище Августа має підозріле звучання, натякаючи на його схожість з російською мовою. Тому Іванський вирішив звернутися за консультацією до професора Генрика Улашина, щоб визначити походження свого прізвища. Професор запевнив його, що воно походить від імені Іван й що Август може з гори дивитися на Ваньковичів, адже він нащадок Івана, тоді як вони тільки Ваньки (Iwański, 1968, с.266).

Август Іванський (1832-1921) народився 3 серпня 1832 року в с. Сорокотяги Таращанського повіту Київської губернії. У другій половині XIX ст. в селі проживало 929 мешканців та нараховувалося 2223 десятин землі. Біля Сорокотяги протікала річка Торч, в яку впадав струмок Литвинівки. Сорокотяга була продана Каєтану Червинському, який був Домбровським старостою. Однак згодом Ігнатій Іванський викупив село у Домбровського. Таким чином, Сорокотяги стали частиною надбання родини Іванських (Похилевич, 1864, с.468).

Початкову освіту, як більшість заможних шляхтичів, Август отримав вдома (Jakubiak, Nawrot-Borowska, 2016, с.18-19). Як сам автор щоденника згадував вона розпочалася у віці семи років й тривала до десяти. Його вчителькою була Тереза Каліновська, а згодом Фортуатова Белінська, яка відзначалася розсудливістю, лагідністю та достатніми вміннями та навичками, щоб навчити базових предметів. Августа та його братів навчали письма, читанню, арифметики, катехізму та польської історії. Також змалечку він навчався гри на фортепіано (Iwański, 1968, с.40).

У 1853 році Іванський закінчив Першу Київську класичну гімназію та Ліцей ім. Рішельє в Одесі. Як згадує Ярослав Івашкевич, Август успадкував від батька любов до музики, тому після здобуття середньої освіти вирішив розпочати музичну кар'єру (Horoch, Iwaszkiewicz, 1962-1964, с.180). З цією метою він відправляється до Вільна (1855), де мав приватні уроки у видатного польського композитора Станіслава Монюшки, з яким потім тривалий час підтримував дружні зв'язки. По дорозі до Вільна завітав до свого брата Генрика, який відбував військову службу в кадетському корпусі в Петербурзі. Цікаво, що у щоденнику він з прикрістю відзначив, погіршення польської мови брата, у якій почали з'являтися російські слова (Iwański, 1968, с.77-80). Згодом для поглиблення своїх музичних умінь поїхав до Брюсселя, де у 1859 році вступив на вищий курс Консерваторії. Окрім цього він мав приватні заняття з одним із найкращих учнів Шопена Й. Фонтани у Парижі (1859). Саме у французькій столиці познайомився з представниками польської еміграції: Й. Лимановським, Б. Залеським, Л. Мірославським, А. Чарторийським, С. Гоцинським, К. Ружицьким, З. Сяраковським та А. Яблоновським. У Парижі був обраним для збору внесків для формування повстанських легіонів й з цією метою повернувся на батьківщину у 1860 р. Маючи можливість спілкуватися з провідними ідеологами польського національного руху в еміграції, Август відзначав їх відірваність від батьківщини та від Правобережної України

(Iwański, 1968, с.154-155). Адже польська інтелігенція розраховувала на широку підтримку селянства, якого, як відомо, не отримала (Бовуа, 2023, с.48).

Після повернення з-за кордону в 1861 році Август Іванський розпочав збирати кошти для польських повстанських легіонів. Він вважав, що шляхта сама повинна виявляти бажання надавати кошти. Він ніколи нікого не змушував жертвувати гроші на легіони. Іноді показував вибраним особам документи, які засвідчували, що він є уповноваженим до збору коштів. З меценатів, які пожертвували свої кошти на повстанські легіони Август згадує про: Тадеуша Залеського, Людвіка Рожнятовського, Розеслава Рильського та Тадеуша Бобровського. Також Іванський описує свого родича, якого не називає, який теж був уповноважений для збору коштів для легіонів. Він, на відміну від Августа, застосовував примусові методи при зборі пожертв. Автор спогадів зауважує, що були серед шляхетського загалу прихильники саме більш суворого методу збору коштів. Адже вони вважали, що саме такий підхід є більш дієвим. Сам Август не зміг перевірити це переконання. Оскільки не мав доступу до інформації про кількість зібраних грошей неназваного родича.

Перед повстанням Август Іванський був вибраний мировим суддею у Таращанському повіті. У спогадах він зазначає, що ця робота йому не подобалася, однак мусив її виконувати. До серйозних конфліктів з селянами не доходило. Лише двічі він мусив карати селян (Iwański, 1968, с.161-163).

Август Іванський у своїх спогадах не захотів відтворювати події Січневого повстання, відсилаючи нас до спогадів Тадеуша Бобровського, які автор вважав гарним джерелом для ознайомлення з подіями 1863-1864 рр. Він виділяє два основних недоліки означеного джерела, зауважуючи, що, по-перше, Бобровський занадто висуває себе на передній план, а, по-друге, висвітлює таємниці та деталі інших шляхтичів, про які не варто було писати. Слід зауважити, що у своїх спогадах Тадеуш Бобровський справді висвітлив багато подробиць певних осіб, чи навіть родин, про які вони не хотіли, щоб дізнався широкий загал. Саме тому його мемуари були неоднозначно сприйняті, а деякі шляхтичі, як, наприклад, Францішек Гавронський відкрито звинувачував його у спробі помститися своїм противникам (Kieniewicz, 1979, с.7). Попри недоліки, багато інших мемуаристів та дослідників відзначали цінність спогадів Бобровського. Наприклад, відомий дослідник Даніель Бовуа описав їх, як варті уваги та цінним еґо-документом (Бовуа, 1998, с.24).

У своєму щоденнику Август, на відміну від Т. Бобровського, більше концентрується безпосередньо на ув'язненні та подальшому засланні. Таке рішення автора може наштовхувати на певні висновки. Адже він не тільки не описував саме повстання, але й своє подальше життя після повернення у 1876 році із заслання, в яке він потрапив. Як пише Ярослав Івашкевич, свої спогади Август почав писати у віці 82 років, а описувані події в щоденнику закінчуються, коли авторові було приблизно 45 років (Hogoch, Iwaszkiewicz, 1962-1964, с.180). Можливо, при написанні спогадів Август ставив за мету відтворити ті моменти життя, які призвели до його участі в повстанні та ті, які, на його думку, могли доповнити картину Січневого повстання. Також, можливо, згадка про поразку польського національного спротиву викликала в нього дуже болючі спогади, до яких він не хотів повертатися. Цікаво, що у другій половині спогадів, написаних Іванським-джуніором, ми теж не знайдемо багато інформації про Січневе повстання. Всі його згадки про батька більше концентрувалися на його ставленні до виховання та провадженню господарства (Iwański, 1968, с.270).

Після поразки військового спротиву у лісі біля Таращі Августа Іванського арештували й ув'язнили у травні 1863 року у Київській фортеці (Hogoch, Iwaszkiewicz, 1962-1964, с.180). Проте сам Август не брав участі у збройному протистоянні, а за дорученням імперської влади відправився до Києва, де до нього у готель "Росія" навідався офіцер Вітвіцькі з дорученням про зустріч з губернатором. Проте, насправді, його з готелю відразу відвезли до Київської фортеці, де взяли під варту. Як описує Август, йому дали можливість спакувати речі та передати документи до приятеля Долінського, перед тим як його відвезли у комендатуру, де був проведений суворий обшук з конфіскацією цінних речей та завершено певні формальності, пов'язанні з арештом (Iwański, 1968, с.166).

У Києві від травня 1863 р. до березня 1865 р. за різними даними в ув'язненні перебувало від 1336 до 1421 колишніх учасників Січневого повстання. Така чисельність арештантів вимагала від Київської адміністрації значно збільшити кількість місць в Київській фортеці. Тому умови утримання рідко можна було назвати прийнятними (Micel, 1995, с.68-69).

Камера, у якій тримали Іванського була шість кроків завдовжки та три-чотири завширшки. У камері були: малий дерев'яний тапчан, каструля з водою та заґратоване вікно вгорі. У "прозорувці" ("rozogówka"), так іноді автор називав Київську фортецю у спогадах, Август сам перебував у камері, що дало йому змогу опанувати емоції та морально змиритися з ситуацією, однак самотність почала йому дошкуляти. Тому звістку про переведення його до іншої в'язниці, після трьох днів перебування у Київській фортеці, сприйняв з певним

.....
полегшення. Його було відправлено до фортеці Косий копанір ("koraniery"), де він у камері вже перебував з іншими ув'язненими повстанцями. У новому місці були значно гірші умови ув'язнення. В'язні перебували у ямі, по краях якої були розставлені лави. Також до "камери" майже не потрапляло сонячне світло та бракувало свіжого повітря. Окрім цього, дошкуляла висока вологість та відсутність подвір'я, на яке могли б виводити ув'язнених на прогулянки (Iwański, 1968, с.165).

Описуючи в'язнів, автор спогадів підкреслював значущість студентів, які за його словами задавали загальний тон у Київській фортеці. У щоденнику Август умовно поділив усіх арештантів на три групи за місцевістю їх походження: бородянських, таращанських та розлевецьких. У двох останніх "партіях" переважно більшістю були Браницькі офіціалісти та їх слуги. З поміж посесійонатів, тобто власників нерухомості, Іванський згадує: Леона Міхаловського (Leon Michałowski) з Чайкувки (Czajkówka) Радомського повіту, Ципріяна Березовського (Cyprian Berezowski) з Біляївки (Bilejówka) Сквирського повіту та Густава Гнатовського (Gustaw Gnatowski) із Скаржинівки (Skarżynówka) Гайсинського повіту (Iwański, 1968, с.168).

Попри те, що перед ув'язненням у колишніх повстанців забирали гроші та коштовні речі, їм вдавалося отримати певні заощадження від близьких, за які вони купували їжу та інші необхідні речі й навіть книжки та пресу. Ці надбання відбиралися, якщо були виявленні під час ревізій. Також ув'язненні могли отримувати одяг і навіть їжу легально від близьких та родичів. Під час таких коротких контактів вони також отримували актуальні новини. При передачі харчів вдавалися до різних хитрощів, щоб отримати заборонені речі, наприклад Август Іванський отримував хліб загорнутий у газету "La France". Таким чином тривалий час доставлялася преса до колишніх повстанців, проте згодом керівництво в'язниці здогадалося про цю хитрість й ув'язненні мусили шукати інших методів доставки преси. За посередництва та підкупу охорони Август отримав гармонію-flute, яка не один раз піднімала настрої авторові спогадів у важкі часи ув'язнення та заслання. Гармонія привертала увагу інших ув'язнених і на їх прохання Август грав Червоний сарафан (Krasnyj sarafan), а для більш вимогливих слухачів виконував пісні Алабева (Ałabjew) або Варламова (Warłamow) (Iwański, 1968, с.170).

Перебуваючи під арештом в'язні зближувалися, класові та станові розбіжності між ними затирилися й вони намагалися допомагали один одному харчами чи підтримати розмовою. Колишні студенти Київського університету св. Володимира співали повстанські пісні, наприклад "Marsz żuawów", а під час спільної молитви хор виконував "Zdrowaś, Maria". Атмосфера у камері залежала від новин, які до них доходили. Якщо повстанці досягали навіть невеликих перемог, то в'язні мали піднесений дух, проте якщо новини були сумні, то навпаки (Iwański, 1968, с.167-168).

Імперська влада ділила усіх учасників повстання на умовних п'ять категорій, залежно від участі у повстанні та соціального й майнового становища. Кожна з груп, відповідно, отримувала різні вирокі від смертної кари до помилування. Однак з плином слідства Російська влада почала переосмислювати ставлення до певних категорій причетних до спротиву, що мало відображення у їх вирокі. Цю зміну зауважували самі в'язні, про що згадує Іванський (Miel, 1995, с.68-69).

Вілінський (Wiliński), який був знайомий Августа, часто полював з офіцером Бобовським (Bobowski), який одного разу підійшов до Іванського й сказав, що він передає привіт від пана Вілінського й запитав чим він може йому допомогти. Август так і не дізнався, чи це сам Вілінський вирішив йому допомогти, чи хтось інший посприяв цьому. Однак він попросив його, щоб чим швидше розпочався розгляд його справи на суді. Як вважав автор спогадів, це пом'ящило його вирок. За його свідченнями суд спочатку видавав більш суворі вирокі повстанцям, які безпосередньо воювали зі зброєю в руках, але згодом почали більше акцентуватися саме на посередниках, які їх забезпечували необхідним. Як доказ своєї тези Іванський наводить долю свого товариша Рудзького (Rudzkiego) з Радомського повіту, якого засудили до страти, коли Август уже відправився у заслання (Iwański, 1968, с.171).

Після проведення літа у Косий капонір Августа доправили до окружного бастіону. Там умови перебування були кращими за попередні, проте звичайно важко їх назвати прийнятними. Нова в'язниця була двоповерхова й складалася з п'яти відділів, чотири з яких були верхніми та один нижній. Верхні чотири відділи складалися з кількох камер між собою поєднаних, в них перебувало від двохсот до трьохсот осіб. Кожна камера мала декілька дерев'яних тапчанів, які були між собою скріплені. Місце під ними в'язні використовували для зберігання різноманітних речей. Також, на відміну від попереднього ув'язнення, в окружному бастіоні камери були сухі та мали високо розміщені великі заґратовані вікна. У першій камері біля входу знаходилося дві емності одна з водою, а інша – для інших потреб.

У п'ятому відділі знаходилися камери для офіцерів, тимчасово утримуваних перед виголошенням вироку та для бунтівних в'язнів. Обряд відправлення засуджених з п'ятого відділу зазвичай відбувався опівночі, інші арештанти прощалися зі своїми побратимами, яких

відправляли у заслання в Сибір, а деяких з-поміж них – на страту. Для уникнення бунтів та непотрібних ускладнень не повідомлялося кого з в'язнів відправлять до камери на страту (Iwański, 1968, с.172-173).

Довгі дні ув'язнення колишні повстанці намагалися урізноманітнити різними активностями. Крім співів, гри на музичних інструментах та читання газет, частково описаних вище, в'язні займалися багатьма іншими видами діяльності. Наприклад, з хліба вони виготовляли різні прикраси, як персні чи фігурки для шахів. Що свідчить про те, що арештанти грали у шахи. Окрім цього колишні студенти та інші вчені особи проводили імпровізовані лекції для в'язнів, з поміж слухачів також були й українці, на чому наголошує сам автор спогадів (Iwański, 1968, с.176).

Перебуваючи у в'язниці окружного бастиону Іванський описує спробу втечі ув'язнених за допомогою підкопу, проте лише одному, студенту Київського університету Антонові Юрієвичу (Anton Jurjewicz), вдалося утекти. В'язнів перераховували вночі та зранку при зміні варті. Тому підкопи копали вночі по декілька осіб, а землю виносили у хустках наступного дня. Всі знали, що на Юрієвича – сина колишніх власників певних статків в с. Росоша та с. Кожуховці Гайсинського повіту чекає смертний вирок, тому його єдиним шляхом на порятунок була втеча. Після того, як йому вдалося утекти з ув'язнення було виявлено дірку в стіні бастиону, після чого було оголошено тривогу. Адміністрація тюрми вважала, що вчасним виявленням підкопу запобігла втечі. А те, що декілька днів не могли вирахувати точну кількість ув'язнених, дало можливість Юрієвичу уникнути переслідування (Iwański, 1968, с.174).

У Південно-східному науковому інституті в Перемишлі у 2022 році було опубліковано дослідження "Повстанці 1863 року, ув'язнені в Київській фортеці: біографічні нариси", яке упорядкував Станіслав Стемпень. У списках цього нарису є згадка про шляхтича Юрієвича, який у 1864 році утік з Київської фортеці. Однак його ім'я записано, як Анатол, що ймовірно є скороченою формою від Анатолій. Август у спогадах подає його ім'я як Антоній. Ймовірно, з плином часу, Іванський забув точне ім'я збіглого шляхтича, проте добре запам'ятав його прізвище. Юрієвича було арештовано у 1863 році під Солоювкою. На момент ув'язнення йому було 24 роки (Stępień, Micela, 2022, с.107).

За спроби втечі чи протести призначалися покарання, а саме заборонялися прогулянки внутрішнім двором бастиону та комунікація між арештантами. Також не дозволялися посылки з міста та платні обіди. Зазвичай заборони тривали тиждень або, іноді, навіть два.

Після 14 місяців ув'язнення та одного місяця слідства Августа Іванського було визнано винним та позбавлено всіх привілеїв і призначено пожиттєві каторжні роботи на заслання в Сибірі. Цей вирок базувався на двох звинуваченнях: державна зрада та брехливі свідчення, дані під час допитів.

У липні 1864 року розпочалася піша подорож Августа Іванського, разом з іншими в'язнями, до Сибіру, яка тривала два роки й кінцевою метою, якої було місто Усольє. Щоденно в'язні долали від 20 до 30 верств. Кожного дня робилися кількогодинні відпочинки, а після двох днів походу ставали на день перепочинку (Iwański, 1968, с.185).

Попри те, що усі арештанти втрачали свої привілеї й прирівнювалися між собою у правах, колишня шляхта мала певні переваги, яких були позбавлені інші в'язні. Наприклад, вони щоденно отримували 15 копійок на харчування, тоді як інші 10. Також, колишні шляхтичі не мали кайданків й могли сідати на вози з речами. Однак, деякі з перерахованих вище переваг стану було поділено між іншими засланцями. Кайдани носили по черзі, щоб розподілити їх тягар між усіма. Також на вози могли сідати в'язні не тільки шляхетського походження. Як зазначає Іванський, чим далі вони відходили від Києва, тим слабшими ставали обмеження. Уже через два тижні подорожі було дозволено зняти кайданки та змінити арештантський марш на звичайний (Iwański, 1968, с.184-185).

Остання зустріч з рідними перед засланням на Сибір відбулася на найближчій до Києва поштової станції Олександрівці. До неї з'їжджалися родичі засланців з різними речами, щоб забезпечити їх усім необхідним. Тоді до Августа приїхав брат Владислав. Він привіз йому від пані Тшціньської (Trzcińska) зображення Божої Матері, від її сестри Гнатовської (Gnatowskiej) молитовник, від пані Лаппіни (Łappina) збірник пісень Монюшки, від пані Маршицької (Marszyska) хрест, гребінець та дзеркало. Також Август отримав дерев'яну ложку, де був вирізьблений сховок на гроші (Iwański, 1968, с.185-186).

У 1866 році він дістався місця відбуття заслання – міста Усолья, де він перебував до 1868 року. У заслання Август провів десять років. Його вміння комунікації та музичний талант допомогли йому в заслання, де він познайомився з Х. Вохлем, Б. Дибровським, М. Дубіцьким, Й. Геїшторем, В. Ласоцьким та біскупом Крашінським (Horoeh, Iwaszkiewicz, 1962-1964, с.180).

Згадку про перебування Августа Іванського у заслання можна знайти у напрацюваннях інших шляхтичів, які мали близьких або також були заслані до Сибіру: М. Янік, М. Лаппе, В. Ласоцькі. В. Шлівковська (Janik, 1930, Larpe, 1949, Lasocki, 1934, Śliwowska, 2000).

Поступово отримуючи послаблення у забороні покидати Східні території Російської імперії він спочатку переїздить до Іркутська (1868) потім до Вятки (1870), а у 1876 році повертається на територію України в Одесу. Варто зауважити, що після повернення із заслання він тривалий час не повертався до Таращанського повіту, де він народився та виріс.

Після декількох років в Одесі Август Іванський переїхав до Варшави. Кошти від успадкованих маєтків від батька та дружини використовував для розвитку освіти та історичного видавництва. За його фінансування були видані праці Александра Яблоновського та Тадеуша Кожона. У 1913 році пожертвував 30 тис. корон на Kolonie Letnie для учнів середньої школи в Мшані-Дольній, що розташована біля Кракова. У 1914 році пожертвував 120 тис. корон на утворення української кафедри у Ягеллонському університеті в Кракові (Horoeh, Iwaszkiewicz, 1962-1964, с.180-181).

Попри складну долю, Август Іванський зберіг свою любов до Польщі та музики. Спогади, які він залишив по собі, закарбували в собі цікаві аспекти перебування учасників Січневого повстання в ув'язненні в Київських в'язницях. Після перебування в ув'язненні та заслання він повертається з Сибіру. Уже після відбуття покарання він одружився з Клементиною з Коссовських, з якою мав двох синів Яна та Августа. Проводив широку меценатську діяльність з метою розвитку освіти та культури. 14 грудня 1921 році він знайшов свій спочинок у Бидгощі. Проте його спогади завершуються задовго до смерті автора, а саме поверненням із заслання 1876 р. Уже зі щоденника сина Августа Іванського ми дізнаємося, що його батько посвятив себе вихованню дітей та намаганням забезпечити всім необхідним для дорослого життя.

Отже, спогади Августа Іванського наповнені різноманітними описами та цікавими характеристиками подій 1860-х років, які є важливими у контексті дослідження історії повсякдення. Його участь у підготовці до повстання, ув'язнення та заслання мають детальне відображення у мемуарах. Однак сам перебіг повстання Август намагається не описувати посилаючись на напрацювання інших учасників тих подій, як от Тадеуша Бобровського. Спогади Августа Іванського також є цінним джерело для відтворення повсякденного життя шляхтича Київщини у другій половині XIX ст.

Джерела та література:

- Epszstein, T.** (1998). *Edukacja dzieci i młodzieży w polskich rodzinach ziemiańskich na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w II poł. XIX w.* Instytut historii Polskiej Akademii Nauk. Warszawa: DiG, 233 s.
- Epszstein, T.** (2005). *Z piórem i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX wieku.* Warszawa, Wydawnictwo Neriton Instytut Historii PAN, 589 s.
- Horoeh, M., Jarosiński, P.** (1962-1964). *Polski Słownik Biograficzny Tom X.* Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 640 s..
- Iwański, A., senior.** *Pamiętniki, 1832–1876.* **Iwański, A., junior.** *Wspomnienia, 1881–1939.* (1968). Słowo wstępne Jarosława Iwaszkiewicza. Opracował Waclaw Zawadzki. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 573 s.
- Jakubiak, K., Nawrot-Borowska, M.** (2016). Rodzina polska w XIX wieku jako środowisko wychowawcze i jej funkcja edukacyjna. *Studia Paedagogica Ignatiana [online]*. 4 listopad 2016, T. 19, nr 2, s. 15–46. <https://doi.org/10.12775/SPI.2016.2.001>
- Kieniewicz, S.** (1979). *Przedmowa wydawcy, Bobrowski Tadeusz Pamiętnik mojego życia,* Warszawa, T. 1. 506 s.
- Mędrzecki, W.** (2007). *Polacy z Ukrainy Nadnieprzańskiej w Drugiej Rzeczypospolitej.* Warszawa, Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 126 s.
- Micel, M.** (1998). *Uczestnicy Powstania Styczniowego na Ukrainie w kijowskiej twierdzy Kosyż Kaponir.* Niepodległość i Pamięć 2/1 (2), s. 65-80.
- Siedlecki, M.** (2021). *Wątek odestki w Pamiętnikach Augusta Iwańskiego, ojca i syna.* Wydawnictwo Prymat. Białystok – Odessa 2021, 330 s.
- Stępień, S. Micela, M.** (2022). *Powstańcy styczniowi więzieni w twierdzy kijowskiej zarysy biografów.* Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu. Przemyśl. 312 s.
- Бовуа, Д.** (1998). *Битва за землю в Україні 1863-1914: Поляки в соціо-етнічних конфліктах,* пер. З.Борисюк. Київ: Критика, 334 с.
- Бовуа, Д.** (2022). *Трикутник Правобережжя. Царат, шляхта і народ 1793-1914 рр.* пер. З. Борисюк. Київ: Кліо. 872 с.
- Бовуа, Д.** (2023). *Повстання в Україні. Не для українців.* Український історичний журнал, 3. 48 - 68. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.03.048>
- Гончарова, О. Кривошея, І.** (2022). Участь польської шляхти в Уманській сільськогосподарській виставці (26 серпня – 3 вересня 1910 р.). *Наукові записки Вінницького державного*

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 41. С. 9-17. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-41-9-17>

Гудь, Б. (2006). Польсько-український етносоціальний антагонізм на Київщині, Волині і Поділлі XIX – початку XX століть у дзеркалі української історіографії. *Warszawskie zeszyty ukraїnoznavcze*. 21-22. Spotkania polsko-ukraїskie. Pod redakcj Stefana Kozaka. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. S. 39-53.

ДАКО - Державний архів Київської області.

Чернецьки, Є. (2006). "Правобережний гербівник Том 1 Шляхта Васильківського, Таращанського та Звенигородського повітів" Біла Церква, 160 с.

References:

Bovua, D. (1998). *Bytva za zemliu v Ukraini 1863-1914: Poliaky v sotsio-etnichnykh konfliktakh [The battle for land in Ukraine 1863-1914: Poles in socio-ethnic conflicts]*, per. Z. Borysiuk, Kyiv: Krytyka, 334 s. [In Ukrainian].

Bovua, D. (2022). *Trykutnyk Pravoberezhzhia. Tsarat, shliakhta i narod 1793-1914 rr. [Right Bank Triangle. The tsar, the nobility and the people 1793-1914.]* Per. Z. Borysiuk. Kyiv: Klio. 872 s. [In Ukrainian].

Bovua, D. (2023). Povstannia v Ukraini. Ne dlia ukraїntsiiv [Uprising in Ukraine. Not for Ukrainians]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 3. 48-68. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.03.048> [In Ukrainian].

Chernetsky, Ye. (2006). "Pravoberezhnyi herbivnyk Tom 1 Shliakhta Vasylykivskoho, Tarashchanskoho ta Zvenyhorodskoho povitiv" ["Right Bank Heraldry. Volume 1. Nobility of Vasylkiv, Taraschan and Zvenigorod Counties"]. Bila Tserkva, 160 s. [In Ukrainian].

ДАКО – Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [State archive of the Kyiv region].

Epsztein, T. (1998). *Edukacja dzieci i młodzieży w polskich rodzinach ziemiańskich na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w II poł. XIX w.* Instytut historii Polskiej Akademii Nauk. Warszawa: DiG, 233 s. [in Polish].

Epsztein, T. (2005). *Z piórem i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX wieku.* Warszawa, Wydawnictwo Neriton Instytut Historii PAN, 589 s. [in Polish].

Honcharova, O. Kryvosheia, I. (2022). Uchast polskoi shliakhty v Umanskii silskohospodarskii vystavtsi (26 serpnia – 3 veresnia 1910 r.) [Participation of the Polish Nobility in the Uman Agricultural Exhibition (August 26 – September 3, 1910)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seria: Istoriiia – Scientific Papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsyiubynskyyi State Pedagogical University. Series: History*. 41. 9-17. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-41-9-17> [In Ukrainian].

Horoch, M., Jarosiński, P. (1962-1964). *Polski Słownik Biograficzny Tom X.* Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 640 s. [in Polish].

Hud, B. (2006). Polsko-ukraїnskyi etnosotsialnyi antahonizm na Kyivshchyni, Volyni i Podilli XIX – pochatku XX stolit u dzerkali ukraїnskoi istoriografii [Polish-Ukrainian ethno-social antagonism in the Kyiv region, Volyn and Podillya in the 19th and early 20th centuries in the mirror of Ukrainian historiography]. *Warszawskie zeszyty ukraїnoznavcze*. 21-22. Spotkania polsko-ukraїskie. Pod redakcj Stefana Kozaka. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. S. 39-53. [In Ukrainian].

Iwański, A., senior. Pamietniki, 1832–1876. Iwański, A., junior. Wspomnienia, 1881–1939. (1968). Slovo wstepne Jaroslawa Iwaszkiewicza. Opracowal Waclaw Zawadzki. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 573 s. [in Polish].

Jakubiak, K., Nawrot-Borowska, M. (2016). Rodzina polska w XIX wieku jako środowisko wychowawcze i jej funkcja edukacyjna. *Studia Paedagogica Ignatiana [online]*. 4 listopad 2016, T. 19, nr 2, s. 15–46. <https://doi.org/10.12775/SPI.2016.2.001> [in Polish].

Kieniewicz, S. (1979). *Przedmowa wydawcy, Bobrowski Tadeusz Pamietnik mojego życia*, Warszawa, T. 1. 506 s. [in Polish].

Mędrzecki, W. (2007). *Polacy z Ukrainy Nadnieprzańskiej w Drugiej Rzeczypospolitej.* Warszawa, Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 126 s. [in Polish].

Micel, M. (1995). *Uczestnicy Powstania Styczniowego na Ukrainie w kijowskiej twierdzy Kosyj Kaponir.* Niepodległość i Pamięć 2/1 (2), s. 65-80. [in Polish].

Siedlecki, M. (2021). *Wątek odestki w Pamietnikach Augusta Iwańskiego, ojca i syna.* Wydawnictwo Prymat. Białystok-Odesa 2021, 330 s. [in Polish].

.....
Stępień, S. Micela, M. (2022). *Powstańcy styczniowi więzieni w twierdzy kijowskiej zarysy biografów*. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu. Przemyśl. 312 s. [in Polish].

Надійшла до редакції / Received: 28.01.2024

Схвалено до друку / Accepted: 02.03.2024